

STRUCTURA ȘI EVOLUȚIA RAPORTURILOR DE PROPRIETATE ASUPRA PĂMÂNTULUI ÎN SATELE BRĂNENE*

IOAN PRAOVEANU

Regiunea cu aspect de Platformă**, în suprafață de 193km², cunoscută sub denumirea de Trecătoarea Branului,¹ sau culoarul Rucăr-Bran,² iar în lucrările etnografice, sub numele de subzona etnografică - la unii cercetători³ - sau zona etnografică Bran - la alții⁴ - este un compartiment depresionar față de ramele muntoase din est (munții Bucegi) și din vest (Masivul Piatra Craiului) reprezentând de fapt o prelungire a depresiunii tectonice din Țara Bârsei.

Trecând prin succesive organizări administrative⁵ Branul, ca unitate antropogeografică și istorică în care interferențele unesc spațiile etno-culturale întră și extracapative, este constituit - potrivit ultimei reorganizări administrative din anul 1968- în trei comune: comuna Bran cu satele Bran, Poarta, Sohodol, Simon și Predeal; comuna Moeciu cu satele Moeciu de Jos, Moeciu de Sus, Cheia, Măgura și Peștera; și comuna Fundata cu satele Fundata, Sirnea și Fundățica.

Formarea, răspândirea și evoluția așezărilor brănene sunt rezultatul conjugării factorilor geografici, demografici, economici și istorici. Aceste aspecte ca și tipologia și evoluția acestor așezări au fost prezentate, pe larg, de către noi, cu prilejul simpozionului "Branul în cultura populară românească" din 1-2 iunie 1994. În lucrarea de față mă voi opri asupra unui factor care, cel puțin în faza arhaică a satului brănean a avut un rol însemnat în configurarea structurii așezărilor și anume proprietatea asupra pământului, prin structură și raporturi în evoluția lor, urmând ca prin adânci cercetări să subliniem și înrăuirile pe care le-a avut asupra întregului context etno-cultural.

În satul brănean proprietatea asupra pământului nu cunoaște împărțirea în intravilan (vatra satului) și extravilan (hotarul satului), gospodăriile fiind răspândite pe întregul hotar sau teritoriu al satului. Fiecare familie are proprietatea în jurul casei sau, ca urmare a creșterii demografice divizată în mai multe părți ale satului. Ulițele lipsesc și comunicația se face de la drumul care traversează localitatea pe poteci ducând de la o casă la alta.

Gospodăria este așezată în mijlocul proprietății care astfel îndeplinește atât funcții ale intravilanului, de vatră a locuinței permanente cât și acelea ale extravilanului de spațiu de producție, de aici rezultând atât structura dispersată a satului cât și caracterul complex al gospodăriei brănene.

*. Comunicare prezentată la Simpozionul Internațional de etnologie de la "Muzeul Maramureșului" Sighetu Marmăției, din 26-28 XII 1994.

** . Datorită aspectului de suprafață nivelată, dar fragmentată prin văi.

Proprietatea este împărțită în bătătură*, spațiu pe care sunt grupate casa și construcțiile gospodărești; grădina de legume; holda de cartofi, uneori și de cereale, mai frecvente în condițiile economice autorhice și fanatul.

Dacă proprietatea se întinde și pe un teren mai puțin productiv sau pâcuri de pădure această parte de teren ("loc")** este folosită ca pășunat și pentru vâratul vitelor.

Părțile de "loc" destinate culturilor sunt despărțite de fânețe și pășuni prin garduri de "tambre" (bucăți de lemn crăpate și dispuse vertical pe "răzloage" orizontale), iar întreaga proprietate a unei familii este despărțită de căile de comunicație și proprietățile învecinate prin garduri de "răzlogi", trecerea dintr-o parte în alta făcându-se prin pârleaz.

După cum rezultă din documentele medievale de arhivă, care consemnează o situație existentă înainte de înstăpânirea feudală a Brașovului asupra satelor brăne și așa cum ne-au relevat și cercetările de teren, în acest spațiu antropogeografic au existat două forme de proprietate imobiliară: a) proprietatea deavalmășa asupra pământului din hotarul satului* și b) proprietatea individuală asupra terenului aflat în exploatare individuală a familiei și în cea mai arhaică formă de proprietate, în jurul casei, obținută prin liberă ocupare a terenului "în regiunea liberă din punct de vedere economic". Acesta este totodată modul originar de dobândire a proprietății. Aceste forme de proprietate a pământului se bazează pe principiul se drept cutumiar potrivit căruia "ceea ce este creat de natură (pădurea, apele, pășunile,) era în stăpânire comuna obștii, iar ceea ce era creat de om prin munca lui (curături, deșteleniri, culturi de pomi fructiferi, etc.) devine proprietatea lui individuală".⁶

Procesul de constituire a celor două forme de proprietate în zona Bran ține seama de caracteristica satului de tip risipit în care - după cum s-a arătat mai sus - proprietatea asupra pământului nu cunoaște împărțirea în intravilan și extravilan, pe aceeași suprafață de teren concentrându-se ambele funcții: de locuință permanentă, și spațiu de producție, pe care în satele adunate o îndeplinește în mare parte extravilanul.

De aceea terenul destinat complexelor funcții ale unei gospodării a fost de la început - și nu putea fi decât proprietate individuală a familiei. În organizarea arhaică a satului brănean copiii, pe măsură ce deveneau maturi defrișau noi terenuri, iar cu timpul individualizau părți din sat folosite până atunci în cote părți ca munte (în sens de unitate economică) pentru vâratul vitelor.⁷ Cu timpul restrângându-se posibilitatea de ocupare a altor terenuri, noile gospodării nu se pot întemeia decât prin înzestrare, fragmentarea proprietății având drept consecințe evoluția satului spre tipul răsfirat și apoi adunat, de vale și de-a lungul drumului.

Cu privire la formele pe care le îmbracă moștenirea proprietății imobiliare în satele brănene menționăm: moștenirea ab intestato (în virtutea legii) aceea potrivit căreia la moartea proprietarului pământul revenea moștenitorilor legitimi; moștenirea testamentară; și înzestrarea forma cea mai frecvent întâlnită până la jumătatea secolului XX.

Aceasta se făcea cu ocazia căsătoriei, printr-o înțelegere între părinți, concretizată într-un act numit foaie de zestre⁸, întocmit în fața primarului satului și a martorilor, act în care erau specificate atât bunurile imobile cât și cele date ca zestre tinerilor căsătoriți.

Cutumele românești în materie de moștenire bazate pe principiul ultimogeniturii, casa părintească rămânând celui mai mic dintre fii, se aplicau și în zona Bran.

Hotarele dintre proprietăți se fixau prin pietre de hotar și garduri. Hotărnicia se făcea prin prezența dregătorilor satului, iar din a doua jumătate a secolului XVII când stăpânirea Brașovului se extinde și asupra satelor brănene, de către castelan⁹, ca reprezentant al "domnului de pământ" asistat de către birăul și juzii satului.

Evidența proprietății se va ține - ca în întreaga Transilvanie de altfel - prin conscripții urbariale în care erau consemnate bunurile imobiliare aflate în posesia iobagilor și se stabileau sarcinile acestora față de domnul de pământ. Urbariile devin cu timpul acte oficiale folosite drept baza pentru întocmirea cărților funciare în a II-a jumătate a secolului al XIX-lea. Trecerea satelor brănene, la jumătatea secolului XVII, în stăpânirea orașului Brașov va aduce schimbări și în privința regimului de proprietate asupra pământului. Țărănimea brăneană va fi redusă la starea de iobăgie, iar Brașovul în calitate de "domn de pământ" va deveni proprietar. Pământurile, până atunci proprietatea țăranilor liberi, vor rămâne în posesia și folosința acestora, cu achitarea obligațiilor feudale care decurgeau din dreptul de proprietate al Brașovului iar terenurile alodiale erau administrate direct de către oraș prin castelan, reprezentantul sau la Bran.

Din secolul al XVIII-lea, statul austriac urmărind îmbunătățirea bazei fiscale, caută să reglementeze raporturile dintre stăpânii feudali și supuși, care erau principalii contribuabili. Soluția a fost introducerea reglementărilor urbariale care prevedeau imobilitatea și ereditatea pământului iobagilor și separarea de pământul alodial, care rămânea domnului de pământ. Iobagul rămâne cu pământul pe care-l are în folosință iar darea către stat se deplasează de pe om pe pământ.

Primul și cel mai complet Urbariu al cetății și satelor brănene este din anul 1761¹⁰ și are ca obiect "inventarierea cetății Bran și a fondurilor bunurilor domeniul Bran". Potrivit acestui document suprafața de pământ era măsurată în numărul de căruțe de fân care putea fi recoltat. Pentru pământul pe care-l aveau în folosință, colibașii brăneni - cum erau întâlniți în documente locuitorii Branului - erau obligați la o taxă anuală numită răscumpărarea pământului.¹¹

*. Uneori mai numită și ogradă, alteori termenul de ogradă extinzându-se asupra întregii proprietăți.

** În satele Branului întâlnim sistemul de împărțire a proprietății pe "locuri".

*** Proprietarii deavălmași aveau în stăpânire cote-părți numite "ocale" (1 oca = 1.5 ha) folosite în indiviziune până la jumătatea sec. XX.

Potrivit acestui document în posesia individuală sau cu cote-părți a colibașilor brăneni erau și un număr de 20 de munți situați pe versanții brăneni ai munților Bucegi. Pe lângă pământurile aflate în folosința brănenilor, în interiorul Branului, Brașovul avea și terenuri arabile alodiale (300 holde) în hotarul Branului, fânețe alodiale dispersate pe văile Turcului și Moeciului, precum și un număr de 4 munți "alodiali".¹²

Litigiile de hotare și cele privind moștenirea pământului se soluționau de către castelani, instanța de apel fiind judecătoria din Brașov.¹³

Regimul de proprietate asupra pământului reglementat prin Urbariul de la 1761 se menține până la revoluția de la 1848 când prin "Legea privitoare la desființarea iobăgiei în Principatul Transilvaniei", și șase ani mai târziu prin Petenta Urbariala¹⁴ foștii iobagi devin proprietarii pământurilor urbariale ai pădurilor și pășunilor pe care le-au folosit până atunci, iar stăpânirea orașului Brașov rămân fostele proprietăți alodiale. Potrivit legii nr. 53 din 1871 pădurile defalcate foștilor urbarialiști vor fi administrate ca o pădure comună, iar gospodărirea pădurii se va face sub controlul autorităților administrative. Astfel au luat ființă composesoratele de pădure ale foștilor urbarialiști.¹⁵

La aplicarea Legii pentru reforma agrară din anul 1921 al cărui scop era "sporirea și întregirea proprietăților țărănești"¹⁶ pădurile și pășunile rămase până atunci în stăpânirea Brașovului, urmau să fie expropriate de comisia constituită în acest scop și atribuite comunelor brănene¹⁷.

Potrivit acestei legi, care nu face referire la terenul din sat, se stabileau trei categorii de proprietăți cuprinzând pășuni, fânețe și păduri cu regim juridic diferit privind dreptul de folosință:

1. - proprietăți comunale - acelea la care în baza legii agrare au drept de folosință toți locuitorii comunei.
2. - proprietăți urbariale - ale foștilor iobagi sau ale urmașilor lor recunoscute ca atare de legile vechi.
3. - proprietăți composesorale - acelea care aparțin mai multor proprietari și sunt folosite de ei în comun. Prin "Așezământul obștii composesoratului de pădure" erau riguros reglementate folosirea pădurilor, pășunatul vitelor în islazuri, pășuni împădurite, goluri de munți și păduri de către coproprietari¹⁸.

Evoluția formelor de proprietate după această dată va urma reglementărilor privind fondul silvic din perioada interbelică când pentru protejarea pădurii și muntelui au fost elaborate amenajamente silvice ce pot fi folosite și azi - și mai ales azi - de către specialiști.

În intervenția noastră am prezentat câteva aspecte privind proprietatea asupra pământului în satele brănene căutând să corelăm informațiile din teren cu datele oferite de documentele de arhivă.

Deși cercetările trebuie continuate pentru analiza fenomenului din perspectiva diacronică și printr-o abordare interdisciplinară într-o viziune ecologică, câteva concluzii se pot desprinde:

1. Structura proprietății este unul din factorii care determina structura așezărilor; nedelimitarea intravilanului de extravilan configurându-le caracterul dispersat.
2. Satul brănean cunoaște și cea mai arhaică formă de proprietate; obținută cu multe secole, înaintea pătrunderii migratorilor în Transilvania, prin liberă ocupare a terenului "în regiune liberă economic și fără îngrădiri de ordin administrativ și politic".
3. Cutumele românești în materie de proprietate se păstrează și după înfeudarea satelor brănene de către orașul Brașov, reglementările din sec. XVIII așezând doar un înveliș juridic, decurgând din dreptul "domnului de pământ" peste străvechile instituții românești.

NOTE:

¹ N. ORGHIDAN, Branul, considerațiuni morfologice, extras din "B.S.R.R.G." L VI, București, 1936, p.3.

² Țara Bârsei (monografie colectivă sub redacția lui N. Dunăre) vol.I, București, 1972, p.23.

³ *Ibidem*, p. 73.

⁴ Georgeta Stoica, Olivia Moraru, Zona etnografică Bran, Editura Sport - Turism, București, 1983

⁵ Până la 1848 Branul a fost comuna colectivă de care aparțineau cele 11 sate, apoi la 1854 se constituie într-o pretură aparținând prefecturii Brașovului, iar între anii 1863-1925 satele brănene au fost arondate la Districtul Făgăraș. În anul 1925 se organizează Plasa Bran cu sediul la Zărnești, alipită la județul Brașov. (cf. I. Praoveanu, "Contribuții la studiul așezărilor brănene", în mss.)

⁶ Stefan Pascu, Voievodatul Transilvaniei, vol. III, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1986, p. 13.

⁷ În satul Moeciu de sus, partea de sat numită Lupșoru, astăzi proprietate individuală a locuitorilor satului, era în sec. XVIII muntele Lupșoru unul din cei 20 de munți ai brănenilor (Arhivele Statului Brașov, Urbariale, 1761, pachet 97).

⁸ În "Foaie de zestre" încheiată la 2 octombrie 1932 "în localul primărie Sirnea" în ceea ce privește zestrea ce o da Ioan Al. Benga, fiului sau Iosif Ion Benga și viitoarei sale nurori Aurelia Ion Benga Burlacu și în ceea ce privește zestrea ce o da Ion Benga Burlacu fiicei sale Aurelia și viitorului său ginere Iosif Ion Benga se preciza:

I. Eu Ion Alexandru Benga dau zestre fiului meu Iosif și viitoarei mele nurori Aurelia tot pământul ce îl am în folosință și casa; șura de la Stoica și toate obiectele din casă.

II. Eu Ion Benga Burlacu dau zestre fiicei mele Aurelia și viitorului meu ginere Iosif Ion Burlacu:

a) o bucată de pământ la locul numit Saft trupa întreagă cu hodaia de pe el.

b) o bucată de pământ de la Moise Ghe. Cojocar cu ce o am din licitație trupa întreagă.

c) 8000 lei bani numerar în două rate, 4000 lei la încheierea căsătoriei, iar restul în termen de un an de zile.

(Foaia de zestre se află în xerocopie la Fondul documentar al Muzeului Bran).

⁹ În anul 1818 jurații din Bran: Iuon Harda și Iuon Nedelcosu, în numele colibașilor de acolo cer ca "domnul castelan care a soluționat unele diferende și împărțiri de avere, de douăzeci de ani să rămână pe mai departe judecător"(funcția o preluase arendașul "om neștiutor").

(Arhivele Statului Brașov, actele Magistratului, 1600/1818)

¹⁰ Arhivele Statului, filiala Brașov, Fond Primăria orașului Brașov, Urbariale, pachet 97.

¹¹ "Aceasta rezultă din faptul că atunci când moare cineva și copiii sau rudele sau altcineva ia muntele, acela plătește o taxă de 10 bani când însă colibașii schimbă între ei pământul sau moșia atunci dau numai jumătate"(Ibidem).

¹² Zănoaga și Greotișu pe care îi folosea din îngăduința domnilor castelani locuitorii din Cristian în schimbul unei taxe anuale, Muntele Gutanu pe care îl folosesc ghimbășenii și Muntele Clăbucetu pe care îl folosesc colibașii brăneni. (Ibidem)

¹³ *Ibidem*

¹⁴ Din istoria Transilvaniei, vol. II, pp. 135-141.

¹⁵ Iosif Jivan, Composesoratele de pădure din Transilvania, Banat și controlul statului, Gherla, 1936, p.10.

¹⁶ V. Nițescu, Legea pentru reforma agrară din Transilvania, Crișana și Maramureș precum și Regulamentul de aplicare, București, 1921, p.6.

¹⁷ Arhivele Statului Brașov, Fond Primăria comunei Moeciu de Jos, nr. 14/1939, p.58.

¹⁸ Originalul în Arhiva Primăriei Fundata.